

УДК 373.5.04:159.952

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-204-95-98

БЕДНА Юлія Олександрівна –

аспірантка кафедри педагогіки мистецтва

та фортепіанного виконавства

факультету мистецтв ім. А. Авдієвського

НПУ імені М. П. Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4381-363X>e-mail: tihomiro2yulia@gmail.com

КОРЕКЦІЯ УВАГИ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-ІНТОНАЦІЙНОГО НАВІЮВАННЯ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Музика моделює емоційне життя суспільства, свідченням його духовного пошуку, а засоби музичної виразності можна сприймати як індикатор розвитку культури того чи іншого народу. Значущість музики як дієвого засобу розвитку дітей з аутизмом була широко визнана у теоретичних висновках науковців. Станом на теперішній час відомо чимало робіт, присвячених висвітленню позитивних ефектів впливу музикотерапії на дітей з особливими потребами (Л. Банкул, Н. Квітка, О. Сорока, Л. Сливка). Музика допомагає залучити особливих дітей до культури, вплинути на їх психоемоційний стан, що сприяє розвитку їх мови і уваги, успіхам у навчанні та соціальній взаємодії.

У той же час практика впровадження методичного впливу на основі засобів музичної виразності у освітньо-реабілітаційний процес не є пріоритетом розроблених сучасних навчальних програм та відповідно не набула широкого застосування. Тому можна констатувати обмеженість доступу дітей з аутизмом до занять, під час яких уможливилося здійснення якісного музично-інтонаційного впливу. Отже, існує необхідність у наукових дослідженнях з цієї проблематики, у розробці матеріалів, що сприятимуть більш широкому використанню музики під час освітньо-реабілітаційного процесу, що зумовлює актуальність обраної наукової проблематики. Акцентуючи особливу увагу на тому, що кожного року фіксується тенденція до збільшення народжуваності дітей, які мають ті чи інші порушення психофізичного розвитку різного ступеня важкості. У зв'язку з цим, сучасні технології корекційної допомоги в умовах спеціальної та інклюзивної освіти потребують урізноманітнення та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду та впровадженню ідей музичного впливу на визначену категорію дітей з використанням музично-інтонаційного навіювання вивчали А. Кагарлицька, Н. Карабанова, А. Киштимова, В. Кузнєцова,

Л. Куненко, І. Ляхова, І. Муратов, Л. Нафікова, Н. Остапенко, З. Пуніна, Є. Рау, М. Рау, Є. Синьова, С. Чешева, О. Яхніна, Г. Яшунська та інші.

Є низка дослідників, роботи яких присвячені вивченню сприйняття музичної інтонації як смислової основи музики (А. Андрєєв, Б. Асаф'єв, Ю. Гіппенрейтер, О. Леонт'єв, В. Медушевський, В. Морозов, Є. Назайкинський, П. Овчинникова, Б. Яворський).

Багато науковців вивчали сприйняття музичного твору як цілісного художнього образу в контексті естетичного сприйняття музики (Б. Теплов), загальної психології музики (Є. Назайкинський, А. Готсдінер) та конкретно психології музичного сприйняття (В. Медушевський, В. Краснов, Т. Суміна).

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз існуючих засобів музично-інтонаційного впливу на розвиток уваги дітей з розладами аутичного спектру, що базуються на педагогічному методі навіювання, та визначити психологічні механізми, основні переваги та недоліки засобів цього впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз окресленої наукової проблематики доцільно розпочати з визначення та короткої характеристики основних понять дослідження, а саме: дитячий аутизм, увага як наскрізний психічний процес, сприйняття музики.

Як зазначає Н. Базима, аутизм є найзагадковішим явищем у сфері корекційної педагогіки, спеціальної психології, психіатрії, медицини та генетики [3]. Частота розладів аутистичного спектру складає один випадок на 88 дітей. При цьому таке порушення зустрічаються частіше, ніж будь-які інші форми порушень розвитку – такі як ДЦП, втрата слуху чи сліпота [1]. Уявлення про причини та механізми розвитку аутизму базуються на численних даних, які стверджують наявність вираженої патології на різних рівнях функціонування організму, від психічного та нейрофізіологічного до нейрохімічного й анатомічного, а також відстежуються і за результатами генетичних досліджень.

Патогенез раннього дитячого аутизму залишається не з'ясованим. На рівні припущення науковці стверджують, що це порушення пов'язано з наступними чинниками: порушення біологічних механізмів; слабкість інстинктів; інформаційна блокада, пов'язана з *розладом сприйняття* (курсив наш – Ю.Б.); недорозвиненість внутрішньої мови; центральне порушення *слухових вражень* (курсив наш – Ю.Б.), яке призводить до блокади комунікативних функцій; порушення активуючих впливів ретикулярної формації [4].

П. М'ясоїд визначає увагу як мимовільну або довільну зосередженість людини на певному об'єкті своєї діяльності, що дозволяє будь-якій поведінковій активності бути вибірковою та спрямованою. Науковець зазначає, що на відміну від інших пізнавальних психічних процесів, які мають «свій власний продукт» у вигляді тих чи інших ознак образу світу, увага такого продукту немає, а скоріше спрямовує інші психічні процеси на певний об'єкт. Тобто увага носить наскрізний характер [8].

Як зазначає О. Нікольська увага дітей з аутизмом функціонує специфічним чином. Їй притаманні так звані сенсорна домінантність (зосередження уваги виключно на стимулах певної модальності) та надмірна вибірковість (фокусування на окремих елементах об'єкта). Рівень активної уваги аутистичних дітей дуже низький, їй характерні виражені порушення цілеспрямованості та довільності уваги, нездатність довгий час концентрувати увагу на певних життєвих ситуаціях [9].

Музичне сприйняття – це складна діяльність, спрямована на адекватне відповідне відображення музики в почуттях людини і об'єднує власне сприйняття (перцепцію) музичного матеріалу з даними загального музичного та життєвого досвіду людини (апперцепція), пізнання, емоційне переживання і оцінку композиції. Сприйняття музичного твору включає в себе не тільки психоакустичний план аналізу, але і розуміння сприйняття музики «як діяльності, що має внутрішню структуру, обумовлену культурно-специфічними правилами, що склалися в структуруванні акустичної «матерії» [5, с. 73].

Музика регулярно використовується як інструмент посередництва у зовнішньому світі для аутичних дітей. Музика розглядається як ефективний простір для спільної взаємодії і розвитку соціальних компетенцій. Як зазначають Л. Руденко, Г. Афузова музична терапія може надавати позитивний вплив на широкий спектр форм поведінки дітей-аутистів, включаючи соціальну взаємодію, спільну увагу, вербальний розвиток і невербальні комунікативні навички [11].

З досвіду життєдіяльності та виховання

сімей, в яких є діти з особливими потребами, відомо, що музика може бути дуже ефективним засобом залучення їх до соціальної взаємодії та можливої зміни її психоемоційного стану, тобто вона (музика) має потужний потенціал для самовираження незвичайних дітей. Це означає, що дуже мало відомо про траєкторії музичного розвитку дітей з аутизмом і про те, як музика більш широко використовується у повсякденному житті для підвищення стійкості уваги або регулювання емоцій.

Зазначимо, що хоча потенціал музики як комунікативного і регулятивного інструменту часто визнається в музикотерапії, він є менш вивчений в освітньому контексті. Дослідники починають все більш визнавати важливе значення музики, яка може грати значну роль у житті дітей, збагачуючи їх повсякденне життя. Як соціальна, так і індивідуальна музична діяльність може зіграти ключову роль у регулюванні благополуччя визначеної категорії дітей та її розвитку. Музика також може бути потужним елементом зміцнення життєстійкості, чинником розвитку самостійності і самовпевненості, розширення прав і можливостей в житті. О. Спіліоті підкреслює роль музики як «естетичної технології», за допомогою якої регулятивна, соціальна і емоційна поведінка реалізується і вибудовується в музичних просторах. Крім того, контексти, в яких музика реалізується як втручання, розширюються, виходячи за рамки більш традиційного навчального або терапевтичного процесу, використовуючи, наприклад, музикування на відкритому повітрі [12].

Музична інтонація фізіологічно пов'язана з мовною, проте в історії розвитку музики вона значно трансформувалася з часом. Подібно слову, інтонація в музиці втілює єдність звуку і смислу. Але і звук, і смисл, і характер їх зав'язків радикально відрізняються в слові у порівнянні з музичною інтонацією [1]. У музиці, як і в мові, містяться інтонації питальні, окличні, переконуючі, ласкаві, підбадьорливі тощо. Інша сутність, що розкриває або підсилює музичні інтонації – жести, рухи. Здатність музики точно відтворювати найрізноманітніші рухи – бурхливі, потужні, грандіозні, незграбні, розкуті та інші. Особливого ж значення інтонація набуває під час необхідності позитивного впливу на розвиток дітей з фізичними порушеннями, оскільки музична інтонація безпосередньо перегукується з їх емоційно-психологічною реакцією на зміст і характер музики.

Музичне інтонування виконує значущу функцію навіювання (сугестивна функція), тобто підсвідоме сприйняття дитиною певного роду думок, почуттів, що безпосередньо впливають на її психіку. Ця функція пов'язана з

певною гіпноотичною дією, впливом на людську психіку. Сугестивна функція близька до виховної, проте, на відміну від неї тут йдеться про можливість звернення творів мистецтва (у тому числі музичного) до сфери несвідомого [6].

Унікальна властивість музики змінювати та налаштовувати емоційний стан учня з особливими освітніми потребами у поєднанні із спеціально застосованими інтонаційно підкресленими словесними-інструкціями вчителя дають можливість довільного управління його навчально-пізнавальною діяльністю, що у свою чергу сприяє розвитку уваги та уважності таких учнів.

О. Спіліоті зазначає, що для досягнення бажаного ефекту при створенні ситуації сприйняття музики здобувачами освіти необхідно враховувати їх актуальний емоційний стан на початку музичного заняття, рівень їх психічної мобілізації, активності, а також заздалегідь спланувати та відпрацювати поведінку вчителя, зокрема його експресію, паузи, використовувати інтонації, жести, міміку, підбір інформаційного матеріалу заняття [12].

Функція навіювання для визначеної категорії дітей має бути спрямована на сприйняття дитиною певного роду думок, позитивних почуттів, що безпосередньо впливають на психіку і відповідно стають коректором її уваги.

Музичний сугестивний вплив передбачає активне залучення спеціальних прийомів та педагогічних технік, що посилюють ефект корегування уваги дітей з розладами аутистичного спектру.

Отже, на наш погляд, в освітньо-реабілітаційному процесі дітей-аутистів можна активно використовувати наступні засоби музично-інтонаційного навіювання:

1. Музична гра – буде сприяти взаємодії, допомагати в побудові людських відносин, розвивати індивідуальні сильні сторони учнів і давати їм можливість творчо виражати себе. Вона також може бути ініційована іншими людьми, наприклад дорослими, які виступають у якості партнерів по грі, щоб ненав'язливо стимулювати розвиток шляхом ігрової взаємодії.

2. Застосування знакових форм – це способи зв'язку мови музики з іншими мовами культури. Серцевиною розкриття музики в цьому випадку є інтонація. Інтонація органічно пов'язана зі змістом і, одночасно відображає звуковисотний матеріал [1].

3. Активне використання дидактичного принципу наочності у процесі музично-інтонаційного навіювання. Ідеї, емоції, уявлення, чуттєві образи мають бути візуалізовані та доступні безпосередньому сприйняттю дитиною-аутистом. Адже вони

складають зміст твору мистецтва, тому мають бути представлені у фізичному, матеріальному, об'єктивно існуючому вигляді для безпосереднього впливу на свідомість дитини та таким чином «керувати» їх увагою в процесі сприйняття музичного твору.

4. Використання класичного методу аутогенного тренування з використанням музичного супроводу [6].

Зазначені методи, прийоми та техніки доцільно використовувати в умовах інклюзивного навчання в процесі формування, або навіть лише покращення уваги дітей, що у наслідковому результаті призведе до формування більшої педагогічної керованості в процесі навчання. Запропоновані засоби не є вичерпними і можуть бути доповненими і розширеними в ході відповідних досліджень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз наукових джерел з питання використання музично-інтонаційного навіювання показав, що музика надає можливість вибудовувати і корегувати функціонування уваги у дітей з розладами аутистичного спектру.

Окреслено, що потенціал музики як комунікативного і регулятивного інструменту часто визнається в музикотерапії. Як соціальна, так і індивідуальна особиста музична залученість може грати ключову роль у забезпеченні емоційного благополуччя визначеної категорії школярів. Музика також може бути потужним елементом зміцнення життєстійкості, інструментом розвитку самостійності школярів, розширення їх фізичних та духовних можливостей, способом забезпечення сенсу і гармонії у житті. Спираючись на це, було запропоновано основні шляхи покращення музично-інтонаційного навіювання для дітей-аутистів молодшого віку засобами музики.

Отже, сучасний учитель для реалізації завдання стосовно спрямування вихованців на прогресивний психічний розвиток має постійно та систематично вдосконалювати свої музично-комунікативні навички. На нашу думку, можливою перспективою проведення подальших досліджень є вивчення існуючих статистичних психічних розладів дітей шкільного віку з особливими освітніми потребами з метою формування і коригування теоретично розроблених засобів і способів музично-інтонаційного навіювання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс. Кн. 2. Ленинград: Музыка, 1971. 376 с.
2. Базима Н. В. Теоретичне вивчення проблематики аутизму. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. №1. С. 51-56.
3. Базима Н. В., Шеремет М. К. Корекційно-

розвивальна робота з розвитку комунікативної функції мовлення у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Вип. V, том 2. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2015. 408 с.

4. Борисенко О. М., Музика С. В. Концепції і теорії причин виникнення розладу спектра аутизму. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №1. С. 209-217.

5. Иванченко Г. В. Восприятие музыки и музыкальные предпочтения. *Психологический журнал*. 2001. №1. С. 70-82.

6. Кулганов В. А., Белов В. Г., Парфенов Ю. А. Прикладная клиническая психология : учебное пособие. Санкт-Петербург: СПбГИПСР, 2012. 444 с.

7. Мішеченко В. В. Значення та особливості мовної і музичної інтонації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №68. Т. 1. С. 99-103.

8. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 487 с.

9. Никольская О. С. Аутизм: возрастные особенности и психологическая помощь. Москва : Полиграф сервис, 2003. 232 с.

10. Організація самовиховання особистості : навчально-методичний посібник для вчителів і викладачів, організаторів виховного процесу / Сумряк Ю. Р., Шиян О. І., Тюріна Т. Г., Кудрик Л. Г. Львів : ЛОІППО, 2012. 63 с.

11. Руденко Л. М., Афузова Г. В. Музикотерапія у корекції розладів аутистичного спектра: світовий досвід. *Науковий часопис*. 2020. Випуск 41. Спеціальна психологія. С. 128-134.

12. Спіліоті О. В. Педагогічні умови формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики. *Психолого-педагогічна наука*. 2013. №1. С. 133-136.

REFERENCES

1. Asafev, B. V. (1971). *Muzykalnaya forma kak protsess* [Musical form as a process]. Kn. 2. Leningrad: Muzyka, 1971. 376 s.

2. Bazyma, N. V. (2015). *Teoretychne vuvchennia problematyky autyzmu* [Theoretical study of autism]. Aktualni problemy pedahohiky, psykholohii ta profesiinnoi osvity. №1. S. 51-56.

3. Bazyma, N. V., Sheremet, M. K. (2015). *Korektsiino-rozvyvalna robota z rozvytku komunikatyvnoi funktsii movlennia u ditei z autystychnymu porushenniamy starshoho doshkilnoho viku* [Corrective and developmental work on the development of communicative speech function for senior pre-school children with autism spectrum disorders]. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky). Zbirnyk naukovykh prats / za red. V. M. Synova, O. V. Havrylova. Vyp. V, tom 2. Kamianets-Podilskyi: PP Medobory-2006. 408 s.

4. Borysenko, O. M., Muzyka, S. V. (2016). *Kontseptsii i teorii prychnyn vynyknennia rozladu spektra autyzmu* [Concepts and theories of the origins of autism spectrum disorder]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho*

derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. №1. S. 209-217.

5. Ivanchenko, G. V. (2001). *Vospriyatie muzyki i muzykalnyie predpochteniya* [Perception of music and musical preferences]. *Psihologicheskii zhurnal*. №1. S. 70-82.

6. Kulganov, V. A., Belov, V. G., Parfenov, Yu. A. (2012) *Prikladnaya klinicheskaya psihologiya : uchebnoe posobie* [Applied clinical Psychology: a textbook]. Sankt-Peterburg: SPbGIPSR. 444 s.

7. Mishedchenko, V. V. (2020). *Znachennia ta osoblyvosti movnoi i muzychnoi intonatsii* [Significance and features of speech and musical intonation]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. №68. Т. 1. S. 99-103.

8. М'ясоед, П. А. *Zahalna psykholohiia : navch. posib* [General Psychology: a textbook]. Kyiv : Vyshcha shkola. 487 s.

9. Nikolskaya, O. S. (2003). *Autizm: vozrastnyie osobennosti i psihologicheskaya pomoshch* [Autism spectrum disorders: age characteristics and psychological assistance]. Moskva : Poligraf servis. 232 s.

10. *Orhanizatsiia samovykhovannia osobystosti : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv i vykladachiv, orhanizatoriv vykhovnoho protsesu* [Organization of self-education of the individual: an educational-methodical manual for teachers and lecturers, organizers of the educational process] / Sumriak Yu. R., Shyian O. I., Tiurina T. H., Kudryk L. H. Lviv : LOIPPO. 63 s.

11. Rudenko, L. M., Afuzova, H. V. (2020). *Muzykoterapiia u korektsii rozladiv autystychnoho spektra: svitovyi dosvid* [Music therapy in the correction of autism spectrum disorders: world experience]. *Naukovyi chasopys*. Vypusk 41. Spetsialna psykholohiia. S. 128-134.

12. Spilioti, O. V. (2013). *Pedahohichni umovy formuvannia muzychno-intonatsiinoho myslennia maibutnikh uchyteliv muzyky* [Pedagogical conditions for formation of musical intonation thinking of future music teachers]. *Psykholoho-pedahohichna nauka*. №1. S. 133-136.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БЄДНА Юлія Олександрівна – аспірантка кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного виконавства факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: освітні та виховні можливості коригування уваги дітей з особливими потребами засобами музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BIEDNA Yuliia Olexandrivna – Ph.D. student Department of Pedagogy of Art and Piano Performance Faculty of Arts named by Anatoly Avdiyevsky National Pedagogical Dragomanov University.

Circle of scientific interests: educational and upbringing opportunities to adjust the attention of children with special needs by means of musical art.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2022 р.